

De Dode Zeerollen en de openheid van de Bijbel

door Barry Hartog

In deze bijdrage bespreek ik hoe de Dode Zeerollen onze blik op de Bijbel hebben veranderd en hoe deze Joodse tekstvondsten van meer dan 2000 jaar geleden ons kunnen inspireren om oog te krijgen - of te houden - voor de openheid van de Heilige Schrift.¹

De Dode Zeerollen, tussen 1947 en 1956 gevonden in elf grotten in en nabij Qumran, zijn zonder twijfel een van de grootste tekstvondsten in de geschiedenis. Het belang van deze handschriften voor ons begrip van het ontstaan en de overlevering van de Bijbel is amper te overschatten. Zij zijn zo'n 1000 jaar ouder dan de eerste Hebreeuwse tekst van de volledige Bijbel - de Codex Leningradensis uit 1008. Bovendien vallen ze vanuit christelijk perspectief precies tussen het Oude en Nieuwe Testament in, zodat ze ons inzicht geven in de Joodse omgang met de Bijbel in de tijd waarin de Bijbel ontstond.

Wie een hedendaagse Bijbel openslaat, vindt daarin telkens dezelfde boeken. Deze boeken zijn bovendien telkens even lang en hebben dezelfde tekst - in elk geval in Bijbels van dezelfde oplage. Deze drie zaken - een vastomlijnde inhoud (een canon), een vaste omvang en een vastgestelde tekst - speelden geen rol in hoe de auteurs en verzamelaars van de Dode Zeerollen omgingen met hun gezaghebbende teksten.

Schrijvers en teksten

Schrijvers speelden een prominente rol in het ontstaan en de overlevering van onze Bijbel. We weten weinig over Joodse schrijvers: noch in de Bijbel zelf, noch in de vroeg-Joodse literatuur worden ze vaak genoemd. Een uitzondering is Baruch. In Jeremia 36 krijgt hij van Jeremia de opdracht de woorden van de profeet in een boekrol op te schrijven. Wanneer koning Jojakim deze rol verbrandt, neemt Baruch een nieuwe rol en schrijft daar 'alles in wat Jeremia hem dicteerde, alles uit de boekrol die koning Jojakim van Juda had verbrand. Bovendien werden er veel woorden van gelijke strekking aan toegevoegd' (Jer 36:32 NBV).

Deze laatste zin laat zien dat schrijvers niet slechts kopiisten waren. Wanneer zij teksten kopieerden, voelden ze de vrijheid om hun eigen woorden aan de tekst toe te voegen. De Dode Zeerollen

laten zien hoe ze dat deden. Ik geef twee voorbeelden.

In Deut 32:8 lezen we in de meeste Nederlandse vertalingen dat God de grenzen van alle volken bepaalde 'naar het aantal nazen van Israël.' Deze vertaling is gebaseerd op de Masoretische Tekst: de traditionele tekst van de Hebreeuwse Bijbel, die bewaard is gebleven in handschriften uit de vroege Middeleeuwen. Een Qumranhandschrift (4QDeut) en de Septuaginta - de Griekse vertaling van de Hebreeuwse Bijbel uit de 3de eeuw voor de gewone jaartelling - bieden hier een andere lezing: 'zonen van God.' De Qumranlezing is in dit vers oorspronkelijk: een latere schrijver heeft de lezing 'zonen van God' veranderd in 'zonen van Israël' vanwege de mythische en mogelijk polytheïstische connotaties van de oorspronkelijke term. Het overschrijven van de Bijbeltekst was dus een creatief en open proces, waarbij schrijvers de vrijheid ervoeren om zich de gekopieerde tekst eigen te maken en te verbinden met hun eigen theologische opvattingen.

Dit blijkt ook uit de verschillende handschriften van het boek Jeremia die in de Qumrangrotten zijn gevonden. Uit de oudheid zijn van Jeremia een korte versie en een langere versie bekend. Het bijzondere aan de Qumrancollectie is dat beide versies daar naast elkaar zijn gevonden. Dit bevestigt het beeld dat vroeg-Joodse

schrijvers creatief met hun teksten gingen. Het was blijkbaar geen probleem voor twee verschillende versies van hetzelfde Bijbelboek om naast elkaar te bestaan.

Canon en gebruiksgezag

Dit roept de vraag op naar het gezag van de Bijbel. Het gezag van de Bijbelse geschriften lag in deze tijd blijkbaar niet in een vastomlijnde tekst, maar waarin dan wel? Een belangrijke indicatie voor het gezag van deze geschriften was het gebruik ervan: de twee vormen van Jeremia werden waarschijnlijk op verschillende manieren gebruikt. Beide waren gezaghebbend binnen de context waarin ze werden gebruikt. Dit beeld wordt bevestigd door de Grote Psalmrol uit Qumran. Deze rol (11QPs^a) bevat enkel psalmen uit het derde, vierde en vijfde boek van het latere Masoretische Psalter. De volgorde van deze Psalmen verschilt ook van de Masoretische versie. Daarnaast bevat deze Psalmrol materiaal dat niet in onze Bijbels is terechtgekomen. Naast deze rol zijn echter in Qumran rollen gevonden die meer lijken op het Masoretische Psalter. Wetenschappers hebben dit verschil verklaard uit de verschillende doelen die deze rollen dienen: de Grote Psalmrol was waarschijnlijk een liturgische tekst, wat zijn afwijkende inhoud kan verklaren.² Als alternatief kan dit handschrift worden gezien als een poging om Davids geschriften in één manuscript sa-

Deze openheid van de Bijbelse geschriften daagt ook ons uit om weer opnieuw over het gezag van de Bijbel na te denken.

men te brengen. Hoe dan ook lijkt het erop dat het doel dat de Grote Psalmrol diende, verantwoordelijk gehouden kan worden voor zijn inhoud.

In de Tweede Tempelperiode - waarin de basis werd gelegd voor de Bijbel zoals wij die kennen - waren de Bijbelse geschriften dus 'open' geschriften: hun lezers en schrijvers waren vrij om zich hun inhoud eigen te maken, toe te passen in hun eigen context en voor bepaalde doelen aan te wenden. In dit proces ontstonden tekstuele verschillen tussen verschillende Bijbelhandschriften, die niet als probleem werden ervaren, maar juist de veelzijdigheid van deze geschriften bevestigden.

Deze openheid van de bijbelse geschriften daagt ook ons uit om weer opnieuw over het gezag van de Bijbel na te denken. De Dode Zeerollen stimuleren ons om over Bijbelgezag na te denken als iets gradueels, wat afhankelijk is van de manier waarop bijbelse geschriften worden gebruikt. Hervertellingen van bijbelse verhalen - zoals kinderbijbels, maar ook een project als Guus Kuijers *De Bijbel voor ongelovigen* - zijn daarom niet slechts 'uitleg' van de Bijbel, maar bevestigen het gezag van de Bijbelteksten die ze herschrijven. De Bijbel wordt zo

een meer open tekst: het gezag van Bijbelse geschriften is niet simpelweg gelegen in hun canonieke status, maar in het feit dat ze telkens opnieuw worden bevraagd en bevestigd wanneer deze teksten gebruikt en uitgelegd worden. De Bijbel is een tekst die om telkens nieuwe vervullingen, uitleggingen en toepassingen vraagt, waarbij geen enkele uitleg kan claimen het laatste woord te hebben.

Noten

1. Dit artikel is een verkorte weergave van de synagogelesing die ik op 10 oktober 2019 hield in de synagoge in Zuidlaren. Dank aan de klassicale werkgroep Kerk en Israël Noord en haar voorzitter Jelle van Slooten voor de uitnodiging om deze lezing te verzorgen.
2. Zie bijvoorbeeld Peter W. Flint, *Dead Sea Psalms Scrolls and the book of Psalms* (Leiden: Brill, 1997)

Bärry Hartog is Postdoctoraal Onderzoeker aan de Protestantse Theologische Universiteit in Groningen. In zijn onderzoek richt hij zich op het vroege Jodendom (inclusief de Dode Zee rollen) in de context van Grieks-Romeinse wereld en op vroeg-joodse, vroeg-christelijke en Grieks-Romeinse reisverslagen.